

Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej
Forschungszentrum der Deutschen Minderheit

Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej
Haus der Deutsch-Polnischen Zusammenarbeit

Raport ze spotkań Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w 2019 roku

Opracowanie:
dr Magdalena Lemańczyk
Instytut Studiów Politycznych PAN/
Instytut Kaszubski w Gdańsku

Warszawa-Gdańsk, 02.09.2019

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

I spotkanie Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w dniu 11 stycznia 2019 roku

Pierwsze w 2019 roku spotkanie Rady Naukowej CBMN otworzył moderator, pan Krzysztof Wysdak. Tematem posiedzenia było podsumowanie projektu w roku 2018 oraz omówienie przedsięwzięć na rok 2019.

Dr Michał Matheja, koordynator projektu, rozpoczął od podsumowania projektu CBMN w roku 2018, jego najważniejszych efektów oraz kwestii finansowania działań w jego ramach. Dr Matheja poinformował zebranych o realizacji wszystkich założonych na 2018 rok zadań, tj. przeprowadzeniu 20 wywiadów pogłębionych w 5 województwach, 20 wywiadów z twórcami struktur mniejszości niemieckiej, o zorganizowaniu dnia 17.11.2018 roku debaty w Kamieniu Śląskim pt. *Jak dokumentować historię mniejszości niemieckiej w Polsce?*, a także o wstępnym przygotowaniu materiałów do słownika biograficznego (biogramy 24 postaci). Przygotowano ponadto 5 artykułów na temat inwigilacji Niemców w okresie PRL, przyjęty podczas spotkań Rady CBMN w 2018 roku.

Dr Matheja omówił także kwestię finansowania całości projektu CBMN na 2019 rok i przyznania 80 000 zł oraz poinformował o przyznaniu finansowania na dodatkowy wniosek złożony do MSWiA na projekt pn. Archiwizacja i Dokumentacja Historii Mniejszości Niemieckiej. Efektem tego projektu jest 30 przeprowadzonych wywiadów, digitalizacja ponad 15 000 stron dokumentacji archiwalnej, zarówno instytucji centralnych np. TSKN w Opolu, jak i organizacji lokalnych. W planach jest stworzenie ze środków BMI aplikacji, która ma pełnić centralny bank danych, rejestr materiałów zebranych w ramach różnych działań CBMN. Projekt archiwizacji i dokumentacji będzie kontynuowany w 2019 roku, tj. założono przeprowadzenie kolejnych 40 wywiadów i zeskanowanie 20 000 stron dokumentów.

Moderator spotkania przeszedł do drugiej części zebrania, tj. omówienia działań zaplanowanych w projekcie na rok 2019. Tę część zreferował dr Matheja, informując, że CBMN będzie zarówno kontynuowało już rozpoczęte zadania (np. prowadzenie 10 wywiadów z twórcami struktur mniejszości niemieckiej oraz 20 wywiadów pogłębionych z członkami mniejszości niemieckiej w pięciu województwach, wznowienie i uzupełnienie wydania książki Zbigniewa Bereszyńskiego pt. „Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i

ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945-90”), jak i podejmowało nowe działania, w tym wydanie publikacji dotyczącej tematyki komunistycznego aparatu bezpieczeństwa wobec ludności niemieckiej w innych regionach: Dolnego Śląska, Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodniego, Pomorza Gdańskiego oraz Warmii i Mazur.

Dr Bernard Linek zasugerował, aby CBMN zastanowiło się nad stworzeniem serii tematycznej, wydając publikacje w powyższych tematach.

Dr Matheja omówił także kwestię wyboru tematów do przewidzianych na 2019 rok sześciu artykułów naukowych, i zgłoszone propozycje: autorstwa prof. Grzegorza Straucholda pt. *Inwigilacja i nękanie ludności niemieckiej przez komunistyczny aparat represji na terenie Warmii i Mazur w latach 1956-1990*, oraz dra Zbigniewa Bereszyńskiego pt. *Służba Bezpieczeństwa wobec inicjatyw organizacyjnych ludności niemieckiej na Górnym Śląsku. Sprawy operacyjne i kadry aparatu bezpieczeństwa - okres przełomu 1989*. Dr Matheja zaproponował rozważenie napisania artykułów na temat oceny przełomu 1989/90 roku dla początków i funkcjonowania mniejszości niemieckiej, mszy w Krzyżowej, z kolei zdaniem p. Wysdaka warto byłoby się zająć kwestią dyskusji narosłej wokół tematu „płacenia określonej kwoty pieniędzy za członkostwo w mniejszości niemieckiej” oraz tematami społeczeństwa, kultury, Kościoła z uwzględnieniem różnicowań historyczno-geograficznych w regionach. Dr Linek zasugerował, iż z punktu widzenia organizacyjnego, czasowego i finansowego prac nad artykułami już na wstępie członkowie Rady CBMN powinni rozważyć, czy autorzy powinni zająć się konkretnymi obszarami, czy wydarzeniami. Zdaniem ks. prof. Marcina Worbsa należałoby zapoznać się z dostępnymi opracowaniami i materiałami dotyczącymi omawianego tematu, w celu uniknięcia powtórzeń. Dr Irena Kurasz wyraziła podobną uwagę, iż już powstały opracowania, mniej lub bardziej ogólne, na temat powstawania organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce, natomiast należałoby się bardziej zastanowić nad odrębnościami warsztatowymi autorów potencjalnych artykułów, reprezentujących różne dyscypliny tzn. ewentualnym współautorstwem artykułów.

Dr Linek zaproponował natomiast zlecenie napisania czterech artykułów wokół 1989 roku oraz organizację debaty, która naświetlałaby ówczesne początki mniejszości niemieckiej w różnych regionach Polski, sytuację polityczną, kulturalną, społeczną itd.

W następnej części obrad p. Krzysztof Wysdak zaproponował wybór tematu, lokalizacji i terminu konferencji/debaty w 2019 roku. Przewodniczący Rafał Bartek zaproponował zorganizowanie debaty nt. znaczenia daty 4 czerwca 1989 roku dla mniejszości

niemieckiej tj. pierwszej mszy w języku niemieckim oraz wyborów 4 czerwca, około 2-9 czerwca w siedzibie Sejmiku woj. opolskiego, oraz zaproszenie w roli referenta Hartmuta Koschyka, w celu poszerzenia perspektywy. Zaproponował również zaproszenie nauczycieli i uczniów z okolicznych szkół średnich, w celu poszerzenia grona odbiorców i wprowadzenia młodego pokolenia w tematykę obywatelskości i demokracji. W roli referentów zaproponowano zaproszenie Profesorów: Piotra Madajczyka, Krzysztofa Ruchniewicza, Marka Zyburę, Romualda Jończygo. Dr Matheja zapytał ponadto o propozycje zaproszenia przedstawiciela Kościoła. Uczestnicy zaproponowali bpa Alfonsa Nossola. W roli moderatora zaproponowano dra Sebastiana Rosenbauma. Zdaniem p. Rafała Bartka dobrym pomysłem byłoby uprzednie skierowanie do nauczycieli prośby o przygotowanie uczniów w tematyce „4 czerwca” oraz zorganizowanie konkursu wiedzy o mniejszości niemieckiej w Polsce i połączenie go z debatą. Wstępnie uczestnicy spotkania zgodzili się co do organizacji debaty w dniu 4 czerwca 2019 r. w Sali Orła Białego w siedzibie Sejmiku woj. opolskiego z uwzględnieniem spojrzenia historycznego, socjologicznego, politologicznego i kulturowego.

Kolejnym, piątym punktem obrad były prace nad Słownikiem biograficznym mniejszości niemieckiej. Omówiono listę biogramów i kształt przykładowych biogramów. Dr Matheja zreferował dotychczasowy stan prac, tj. wybór 24 biogramów w 2018 r. wg klucza: parlamentarzyści, dotychczasowi przewodniczący TSKNU trzech południowych województw oraz przewodniczący VdG. Opracowywania biogramów podjęła się p. Alicja Mainusch, która omówiła kwestię opracowywania przez nią materiałów do słownika i pisania biogramów. Dr Matheja stwierdził, iż w przypadku części osób mogą wystąpić trudności z uzyskaniem informacji lub tych informacji będzie zdecydowanie mniej. Przedstawił także zebrany proponowaną listę kolejnych 24 osób, których biogramy będą przygotowywane w 2019 r.

Prof. Jończy wyraził obawę przez umieszczaniem w biogramach opinii autora biogramu i braku oddzielenia ich od faktów, a także umieszczaniem fragmentów nieistotnych z punktu widzenia osoby opisywanej, oraz generalną uwagę na temat sposobu redagowania biogramów. Dr Matheja zasugerował pomysł umieszczania rozbudowanych biogramów w Internecie, natomiast po zakończeniu prac nad słownikiem, wydanie wersji papierowej słownika ze skróconą wersją biogramów. Dr Bernard Linek podkreślił, aby w trakcie pracy nad biogramami przyjąć bardziej krytyczną postawę wobec zastanych materiałów, i oddzielać opinie od faktów.

Zebrani zaaprobowali listę kolejnych 36 osób, których biogramy będą przygotowywane w 2019 r.

W ostatnim punkcie zebrania „Sprawy bieżące” prof. Jończy poruszył kwestię współpracy środowiska naukowego z otoczeniem społecznym. Zaproponował przyjęcie formalnej formuły współpracy członków Rady Naukowej CBMN w postaci np. zaświadczenia ze strony DWPN. Pan Rafał Bartek poprosił o włączenie nowo powołanego pełnomocnika zarządu woj. opolskiego ds. wielokulturowości p. Marka Witka.

Moderator oficjalnie zakończył obrady i podziękował zebrany za obecność.

II spotkanie Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w dniu 14 czerwca 2019 roku

Drugie w 2019 roku spotkanie Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej otworzył moderator, pan Krzysztof Wysdak, przedstawiając porządek obrad tj. omówienie działań kontynuowanych w 2019 roku oraz przedsięwzięć przewidzianych na 2020 rok, wybór tematów opracowań naukowych, omówienie stanu prac nad słownikiem biograficznym mniejszości niemieckiej, kwestię wywiadów pogłębionych (zgody respondentów na przeprowadzenie wywiadów), oraz sprawy bieżące.

Krzysztof Wysdak poprosił koordynatora projektu o przedstawienie najważniejszych informacji na temat realizacji założeń projektu na 2020 rok oraz dotyczących zadań kontynuowanych. Dr Michał Matheja omówił dotychczasowe działania CBMN w 2019 roku, tj. realizację wywiadów pogłębionych z założycielami struktur mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku i w innych regionach, przedstawił postęp prac nad realizacją opracowań zamawianych oraz poinformował, iż dr Sebastian Rosenbaum zgodził się recenzować hasła do Słownika Biograficznego Mniejszości Niemieckiej.

Prof. Piotr Madajczyk zgłosił propozycję, aby w trakcie prac nad biogramami, zwłaszcza budzącymi wątpliwości, zlecić recenzję tychże członkom Radu Naukowej CBMN. W związku z tym zaproponował rozważenie możliwości powielenia artykułów dla pozostałych członków Rady Naukowej CBMN, tak aby umożliwić dyskusję nad kwestiami wrażliwymi, spornymi. Sugestie odnośnie formy biogramów zgłosił również dr Bernard Linek. Jego zdaniem ostateczna wersja biogramów mogłaby wyglądać dwojako, tzn. albo hasła będą obejmowały nawet najbardziej kontrowersyjne elementy biografii konkretnych osób, albo należałoby uwzględnić fakt, iż jeszcze żyją pewne osoby i ich rodziny i wówczas nie poruszać kwestii bolesnych w życiorysach opisywanych osób. Zdaniem dra Linka nie ma potrzeby udostępniania haseł do recenzji innym członkom CBMN, ponieważ jest wytypowany autor hasła i recenzent, którzy są odpowiedzialni za jego napisanie.

Zaproponował, aby w jedynie razie poważnych wątpliwości poprosić prof. Madajczyka o dodatkową opinię.

Dr Matheja poinformował, że część biogramów powinna być opracowana do końca 2019 roku, w związku z tym muszą one już powstawać. Wyraził obawy, że jeśli zostaną upublicznione na stronie internetowej kontrowersyjne szczegóły biografii niektórych osób, wówczas kolejni potencjalni respondenci mogliby się wycofać.

Na pytanie pana Krzysztofa Wysdaka, czy bohaterzy biogramów, lub ich rodziny, mogą zabronić ujawnienia ich danych w słowniku, zarówno prof. Madajczyk, jak i dr Linek, odpowiedzieli, że nie mogą, ponieważ są/były osobami publicznymi. Również prof. Romuald Jończy stwierdził, że nie można unikać trudnych tematów i wątków w trakcie opracowywania biogramów w Słowniku. Dr Matheja również poruszył kwestię spraw spornych, ewentualnej niemożności braku obrony przez osoby nieżyjące i odniesienia się do haseł. Zdaniem prof. Madajczyka w takich sytuacjach należałoby pozostawić pewne sporne kwestie jako otwarte i przedstawić każdy punkt widzenia, jaki wynika z aktualnie dostępnych dokumentów. Dodatkowo dr Linek stwierdził, iż wszelkie wątpliwości natury etycznej i metodologicznej można by wyjaśnić we wstępie.

Moderator Krzysztof Wysdak oraz prof. Jończy zaproponowali przyjęcie propozycji dr Linka odnośnie podejścia do budowy biogramów, tzn. zawarcie maximum faktów, miejsc, procesów, unikanie wartościowania i przyjęcie otwartej formuły haseł.

W kolejnej części spotkania dr Matheja przedstawił plany publikacyjne na 2019 rok, tj. publikacja książki autorstwa dr Zbigniewa Bereszyńskiego nt. mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w świetle badań IPN (wydanie uzupełnione, poszerzone, poprawione), oraz publikacja książki zbierającej artykuły z badań CBMN z opracowań już powstałych.

Następnie pan Krzysztof Wysdak zaproponował terminy kolejnych spotkań Rady Naukowej CBMN w dniach 10 stycznia 2020 roku i 5 czerwca 2020 roku.

W kolejnej części zebrania omówiono kwestię terminu i lokalizacji kolejnej debaty/konferencji. Ustalono wstępnie organizację debaty/konferencji na północy Polski np. w Słupsku. Prof. Jończy zasugerował, aby włączyć do debaty samorządowców oraz polecił projekcję filmu pana Majerskiego na temat Pomorza. Zdaniem prof. Madajczyka bardziej konstruktywne byłoby wyjście w debacie/konferencji od losów pomorskich, co byłoby ciekawsze dla członków mniejszości niemieckiej, którzy będą uczestniczyli w spotkaniu. Ponadto zasugerował odejście od modelu zajmowania się tylko jedną mniejszością, na rzecz

szerszego ujęcia problemu. Prof. Krzysztof Gładkowski także podkreślił, że należałoby uwzględnić stanowisko innych osób w kontekście postmigracyjnym. Do powyższych opinii przychylił się moderatora spotkania, Krzysztof Wysdak, sugerując, że można by podczas debaty/konferencji poruszyć także problem niemieckiego dziedzictwa w nowym kontekście, i jego odbioru wśród mieszkańców regionu, którzy przybyli po 1945 roku. Dodatkowo dr Matheja zaproponował zajęcie się kwestią sposobu ukazywania niemieckiego dziedzictwa i mniejszości niemieckiej w przestrzeni publicznej. Prof. Gładkowski wskazał jako przykład dobrych praktyk pogłębiania świadomości na temat wspólnego dziedzictwa Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia” w Olsztynie i Muzeum Nowoczesności w Olsztynie.

Zdaniem dr Linka pomysł organizacji debaty/konferencji i jej tytuł powinien zostać skonsultowany z osobami, które mieszkają na miejscu. Zaproponował temat „Pomorze bez Pomorzan?”. Prof. Madajczyk zapytał, czy istnieje techniczna możliwość, aby obejrzeć film pana Majerskiego wcześniej przed oficjalną projekcją, tak aby umożliwić ciekawszą moderację spotkania? Obecna na spotkaniu pani Weronika Wiese, Zastępca Dyrektora Generalnego Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej, wyjaśniła, że projekcja filmu wiąże się każdorazowo z dość wysokimi kosztami licencji, natomiast DWPN jest w trakcie rozmów z panem Majerskim.

Pan Krzysztof Wysdak zaproponował, aby do organizacji debaty/konferencji zaprosić i zaangażować lokalną mniejszość niemiecką oraz parafią ewangelicką w Słupsku. Propozycja spotkała się z aprobatą obecnych osób. Dr Magdalena Lemańczyk wyraziła gotowość pomocy w kontakcie z mniejszością niemiecką i parafią ewangelicką w Słupsku oraz pomoc w zorganizowaniu spotkania.

Następnie dr Michał Matheja omówił działania kontynuowane przez CBMN w 2019 roku i następnym tj. wywiady z najstarszymi członkami mniejszości niemieckiej, kolejny etap prac nad Słownikiem Biograficznym Mniejszości Niemieckiej, ciąg dalszy prac nad materiałami zamawianymi (artykułami/opracowaniami), stałe prowadzenie wywiadów z założycielami struktur mniejszości niemieckiej w Polsce.

Dr Paweł Popieliński zadał pytanie, czy CBMN posiada już miejsce na składowanie archiwaliów i wszystkich dokumentów dotychczas zbieranych? Pan Krzysztof Wysdak w odpowiedzi stwierdził, że nie ma jeszcze odpowiedniego miejsca, ale trwają dyskusje nad przygotowaniem takowego.

Następnie dr Matheja poruszył kwestię możliwości przetłumaczenia na język niemiecki publikacji dra Bereszyńskiego o mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w świetle badań IPN. Poinformował, że są plany wpisania kosztów przetłumaczenia na 2020 rok i zapytał o zgodę członków Rady Naukowej CBMN. Zebrane osoby zgodziły się z tą propozycją. Dr Matheja przedstawił również pomysł przeprowadzania kolejnego małego projektu z okazji nadchodzących rocznic, mianowicie zbadanie tematyki optantów na Górnym Śląsku. Dr Popieliński wyraził opinię, że może warto byłoby się zająć tym tematem i przeprowadzić pilotaż. W opinii dra Linka pomysł i idea takich badań jest ważna, ale CBMN ma więcej innych ważniejszych tematów, które powinno zrealizować w pierwszej kolejności. Ponadto, zdaniem dra Linka, temat jest jak dotychczas szerzej niezbadany, szacunki są jedynie przybliżone, nie mówiąc już o trudnościach metodologicznych i pamięciowych przy podejmowaniu tego typu badań. Najpierw powinny być przeprowadzone badania historyczne, a na samym końcu badania socjologiczne. W związku z tym badania generowałyby zbyt duże środki i siły, jego zdaniem ponad możliwości finansowe CBMN.

Prof. Madajczyk zaproponował więc badanie aktualnych spraw, projektów uwzględniających współczesność, np. podjęcie badań dotyczących mniejszości niemieckiej z punktu widzenia funkcjonowania samorządów. Z propozycją zgodził się prof. Jończy i pozostali członkowie spotkania.

Na zakończenie dr Matheja poinformował zebranych o zorganizowanej dnia 4.06.2019 roku w Sali Orła Białego w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Opolskiego debaty pt. „W języku nadziei”, poświęconej 30. rocznicy odprawienia pierwszej po wojnie oficjalnej Mszy św. w języku niemieckim na Górze św. Anny. Debatę moderowała dr Irena Kurasz, a uczestnikami byli: abp prof. Alfons Nossol, prof. Marek Zybura, prof. Romuald Jończy i Magdalena Lapshin. Patronat nad wydarzeniem objął pan Rafał Bartek, Przewodniczący Sejmiku Województwa Opolskiego i jednocześnie członek Rady Naukowej CBMN.

Moderator oficjalnie zakończył obrady i podziękował zebranych za obecność.

ANEKS

PROGRAM I SPOTKANIA RADY NAUKOWEJ

11 stycznia 2019 r. (piątek), godz. 9.30,

DWPN Opole

Temat: Podsumowanie projektu w roku 2018, omówienie zadań na rok 2019

1. Podsumowanie projektu CBMN w roku 2018
 - najważniejsze efekty: 20 wywiadów pogłębionych, 20 wywiadów z twórcami struktur, debata w Kamieniu Śląskim, materiały do słownika biograficznego (24 postacie), 5 artykułów na temat inwigilacji Niemców w okresie PRL
 - strona finansowa
 - z inspiracji CBMN: projekt Archiwizacja i Dokumentacja Historii Mniejszości Niemieckiej (30 wywiadów, 15 000 stron skanów)
2. Omówienie działań zaplanowanych w projekcie na rok 2019
 - wznowienie pozycji „Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945-90” – z uzupełnieniami
 - wydanie publikacji dotyczącej tej tematyki w innych regionach
 - 10 wywiadów z twórcami struktur MN
 - 20 wywiadów pogłębionych
3. Wybór tematów artykułów naukowych
 - zgłoszone propozycje:
 - 1) G. Strauchold: *Inwigilacja i nękanie ludności niemieckiej przez komunistyczny aparat represji na terenie Warmii i Mazur w latach 1956-1990*
 - 2) Z. Bereszyński - *Służba Bezpieczeństwa wobec inicjatyw organizacyjnych ludności niemieckiej na Górnym Śląsku. Sprawy operacyjne i kadry aparatu bezpieczeństwa*
 - okres przełomu 1989 (uzasadnienie – wiele mitów na ten temat, niewiedza w młodym pokoleniu)
4. Wybór tematu, lokalizacji i terminu konferencji/debaty
5. Słownik biograficzny mniejszości niemieckiej – lista biogramów, przykładowe biogramy
6. Sprawy bieżące

PROGRAM II SPOTKANIA RADY NAUKOWEJ

14 czerwca 2019 r. (piątek), godz. 10.00

DWPN Opole

**Moderacja: Krzysztof Wysdak, członek Zarządu
Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim**

Temat: Stan realizacji projektu w roku 2019, założenia na rok 2020

1. Omówienie stanu realizacji zadania w roku 2019
 - debata *W języku nadziei*
 - wywiady pogłębione i wywiady z założycielami struktur
 - artykuły zamawiane
 - publikacje
2. Słownik biograficzny mniejszości niemieckiej
 - problemy zgłaszane przez autora i recenzenta
3. Założenia projektu na rok 2020
 - terminy spotkań Rady Naukowej
 - termin i lokalizacja debaty / konferencji
 - działania kontynuowane
 - nowe pomysły
4. Sprawy bieżące

